

Velfærdsstatens krise – fup eller fakta?

Niels Ploug, forskningsleder, cand.polit, Socialforskningsinstituttet

*»Fra velfærdsstaten er der ingen returbillet«
(Andersen, 1984 p.243)*

1. Indledning

Formålet med denne artikel er at give et indtryk af velfærdsstatens krise – eller mangel på samme – ved at sammenholde et udvalg af den efterhånden righoldige litteratur om emnet med de konkrete reformer og ændringer, som har fundet sted i en række europæiske velfærdsstater i de senere år.

Der er i tidens løb gjort mange forsøg på at definere, hvad en velfærdsstat er (se fx Briggs, 1967). Og der er gjort forsøg på at opstille »idealtyper«, så man kunne klassificere og sammenligne de forskellige velfærdssystemer. Ideen var, at nogle europæiske landes velfærdsstater havde fællestræk i et omfang, der på et overordnet niveau gjorde det meningsfyldt at tale om fx en skandinavisk model, en kontinentaleuropæisk model, en angelsaksisk model og en sydeuropæisk model (jf. bl.a. Esping-Andersen, 1990)

Der synes i almindelighed at være enighed om, at velfærdsstaten er omfattende – men mindre enighed om, hvad den omfatter eller bør omfatte. I historisk perspektiv kan man for det enkelte individ skelne mellem de såkaldte naturlige afhængigheder og de kulturelle afhængigheder. De naturlige afhængigheder som afhængighed af andre i barndom og alderdom samt i forbindelse med gravi-

ditet, sygdom og handicap har altid været et menneskeligt grundvilkår. De kulturelle afhængigheder som fx behovet for arbejdsløshedsunderstøttelse og indførelsen af en fast pensionsalder har set dagens lys i forbindelse med industrialiseringen og den derefter følgende økonomiske udvikling.

At beskæftige sig med hele velfærdsstaten, som de ovenstående betragtninger lægger op til, er en stor opgave – og under alle omstændigheder for omfattende til en kort artikel. Desuden har der i de senere år fundet en udvikling sted i retning af, at velfærdsstatsforskere efter tiden med »idealtyperne« er begyndt at belyse velfærdsstaten konkret empirisk gennem studier af udvalgte delområder. Det gælder også det projekt, som denne artikel tildels bygger på. I de seneste år har der på Socialforskningsinstituttet været udført forskning i den del af velfærdsstatsproblematikken, der handler om overførselsindkomsternes finansiering og organisering. I projektet studeres dette nærmere i otte europæiske lande: Danmark, Sverige, Norge, Finland, Tyskland, Holland, Frankrig og Storbritannien. Projektet vil i løbet af 1994 resultere i fire rapporter, der på hver deres måde behandler emnet. En af disse rapporter handler om de reformer og ændringer, der er gennemført indenfor de seneste to til tre år. I det følgende diskuteres spørgsmålet om velfærdsstatens krise bl.a. ud fra nogle af resultaterne fra denne rapport.

I forhold til de idealtyper, der som nævnt ofte anvendes i den komparative velfærdsstatsforskning, er det erfaringen fra arbejdet med at beskrive overførselsindkomstsystemerne i de otte lande i projektet, at de nationale velfærdsstater hver for sig repræsenterer en sammenblanding af forskellige ideologier og forskellige former for praksis. Det er bl.a. et resultat af særlige historiske og kulturelle forhold i hvert land. Det kan også udtrykkes på følgende måde: »Velfærdsstaten er vokset ud fra modstridende interesser og nationale kompromiser, der har ført til en kompleks organisation af programmer, lovgivning og ideologier, hvis indre logik er svær at se« (Jf. Øyen, 1986:9).

2. Velfærdsstatens krise

Kan man sige, hvad velfærdsstatens krise mere præcist består i? De fleste bud på dette stammer fra midten af 1980'erne – altså fra før de seneste otte års forværring af den økonomiske krise. I Kaufmann (1985) systematiseres kritikken i følgende punkter:

Stigende forventninger. Der synes i ethvert demokrati at være en tendens til at forbedre de sociale ydelser uden hensyntagen til deres effektivitet alene fordi politikkerne forventer, at vælgerne ønsker mere velfærd.

Finansieringsproblemer, der bl.a. skyldes det forhold, at de sociale ydelser blev udbygget i en tid med relativ stærk økonomisk vækst – mens de kom til at fungere i en tid med faldende vækst og stigende arbejdsløshed.

Manglende effektivitet, der i denne forbindelse bl.a. skal forstås som det forhold, at velfærdsstaten har udviklet sig til i høj grad at tjene middelklassen, mens der ikke findes svar på, hvordan man imødegår de nye former for social nød i form af udstødning, fattigdom og hjemløshed, der har vist sig i stigende omfang i flere lande i de senere år.

Utilsigtede bivirkninger i form af: A. nye magtstrukturer der uden for almindelig demokratisk kontrol står for omfordelingen af ganske betydelige økonomiske midler. B. faldende arbejdsmotivation. C. et konstant inflationspres og et deraf følgende fald i den økonomiske vækst samt en stigning i arbejdsløsheden.

Denne systematisering genkendes i et lidt tidligere danske bidrag (Andersen, 1984), der fremhæver velfærdsstatens finansieringsproblemer, styringsproblemer og legitimitetskrise som det, der udgør velfærdsstatens krise. Det særligt interessante i dette bidrag er, at der entydigt peges på legitimitetskrisen som det afgørende problem. Hvad legitimitetskrisen mere præcist består i er ikke helt klart, men der tales om i hvert fald tre forhold, der må antages at udgøre en del af denne krise nemlig »den offentlige sektors ... stivhed og utilnærmelighed« samt »misbrugs- og skatteunddragelsesproblemer« (Andersen, 1984: 227). Det hedder direkte, at kunne man med et slag løse den, så vil der også kunne anvises praktiske løsninger på finansierings- og styringsproblemerne. I lyset af debatten i dag er det interessant, at der peges på et ikke-økonomisk forhold – legitimitetskrisen – som det væsentlige.

Et andet ikke-økonomisk forhold, som har været fremme i debatten om velfærdsstatens krise, går ud på, at udviklingen af velfærdsordningerne har svækket familiens rolle i samfundet. Dette er bl.a. blevet fremført af en af de økonomer, der har kritiseret velfærdsstaten også for meget andet (Lindbeck, 1988). Argumentet kan muligvis udstrækkes til et mere generelt udsagn om, at udviklingen af velfærdsstaten har betydet, at den personlige ansvarlighed er blevet formindsket. Stadig større grupper i befolkningen forventer, at velfærdsstaten og ikke de selv skal løse deres problemer.

Nogle vil hævde, at velfærdsstatens krise allerede lå indbygget – som en tikkende bombe – i den måde som velfærdsordningerne blev udbygget på i tiden efter 2. verdenskrig, hvor de økonomiske fremtidsudsigter på mange måder var mere gunstige end i dag. Inden for samfundsvidenskaberne fremstår økonomerne i dag som dem, der er mest kritisk overfor velfærdsstaten (jf. bl.a. Sandmo, 1992). I økonomisk terminologi kan opbygningen af velfærdsstaten, i den form som den har i dag, ses som en massiv intervention overfor markedsmekanismen. Det bemærkelsesværdige er, at man i alle lande grundlagde og udbyggede velfærdsstaten uden en systematisk vurdering af, hvordan velfærdsordningerne ville spille sammen med markedsmekanismen, fx om man ville opnå effektivitetsgevinster eller tab, og om ordningerne ville påvirke folks incitamenter til arbejde positivt eller negativt. Når det ikke skete skyldes det, at arbejdsløshed, social uretfærdighed og risikoen for fattigdom var så stærke og overvældende argumenter for offentlig indgriben, at videre overvejelser syntes unødvendige.

Det som efter den 2. verdenskrig var afgørende nyt, var, at ydelserne gik fra at være behovsprøvede til at være universelle. I stedet for at skulle søge om støtte kunne folk nu kræve hjælpen som en rettighed. På den måde fjernede man det sociale stigma, det tidligere havde været at modtage sociale ydelser.

Eksisterende empiriske studier af de sociale ydelser og deres finansiering giver egentlig ikke anledning til nogen grundlæggende kritik af velfærdsstaten (jf. fx Atkinson & Mogenssen, 1993). Det mangelfulde empiriske grundlag for kritikken anerkendes for så vidt af kritikerne (jf. Sandmo, 1992), der dog alligevel fastholder kritikken ud fra et mere teoretisk udgangspunkt. Sandmo skriver bl.a. *»Jeg tror det er ... den sterke vektlegging av incitamenter og moralsk risiko, som har fått*

økonomer til å inta en mer skeptisk holdning til mange sider av trygdesystemet enn det egentlig er grunnlag for i mer systematiske empiriske studier« (Sandmo, 1992: 33). Det der argumenteres for er med andre ord, at man fra politisk side i tidens løb har indført en lang række ordninger uden at kende deres præcise effekt – dvs med bind for øjnene – og i dag har man det problem, at disse ordninger af brede grupper blandt vælgerne opleves som velerhvervede rettigheder, som det er svært at lave væsentligt om på.

En lidt anden tilgangsvinkel anvendes i Ferge og Kolberg (1992). Efter en stærk forsvarstale for velfærdsstaten – en tale der er et ekko af mange af de bøger, der blev skrevet om velfærdsstatens krise i midten af 1980'erne – kommer pointen. Hvis velfærdsstaten er overbebyrdet, er det ikke på grund af stigende forventninger, dvs. politikernes løbende udvidelse af velfærdsområdet, men fordi velfærdsstaten er blevet brugt (eller misbrugt) til at reducere arbejdsudbuddet. De universelle overførselsindkomstordninger, der blev skabt som en del af velfærdsstaten i tiden efter 2. verdenskrig, bruges i dag til at reducere arbejdsudbuddet. Her parkeres den del af arbejdskraften, der ikke kan følge med på arbejdsmarkedet pga. kravet om stigende produktivitet affødt af en øget konkurrence på det internationale marked.

Man må ikke glemme, at fuld beskæftigelse i sin tid blev anset for en nødvendig forudsætning for udviklingen af velfærdsstaten. Dette forhold tages bl.a. op i Klein & O'Higgins (1985). Her findes flere indlæg, der peger på frygten for, at betalt arbejde med tiden vil blive et knapt gode – og at vi derfor er på vej mod et samfund, hvor en stor del af befolkningen er dømt til påtvungen frihed. Der er tale om et omdiskuteret standpunkt, der, hvis det er rigtigt, udgør en grundlæggende trussel mod velfærdsstaten, som vi har kendt den i de seneste 30-40 år.

Konsekvenserne heraf for velfærdsstaten berøres bl.a. i Atkinson (1992). Det understreges, at velfærdsstatens institutioner er opbygget, så de retter sig mod personer i den primære sektor – dvs. personer, der gennemgående har tilknytning til arbejdsmarkedet på almindelige lønvilkår. Derimod er der problemer for dem, der ikke har det – dvs. arbejderne i den sekundære sektor med en mere løs og med tiden muligvis helt manglende tilknytning til arbejdsmarkedet. Det er dels et finansielt problem for velfærdsstaten, dels er det et rettighedsproblem for de personer, det drejer sig om. Det finansielle problem består i al sin enkelthed i, at hvis en større del af befolkningen får en løsere tilknytning til arbejdsmarkedet, betyder det både, at de ikke betaler så meget i skat som ellers, og at de på den ene eller anden måde bliver afhængige af overførselsindkomster i den tid, hvor de er arbejdsløse. Begge dele er omkostninger for velfærdsstaten. Rettighedsproblemet gør sig gældende i overførselsindkomstsystemer, hvor retten til en ydelse afhænger af, at man på forhånd har indbetalt bidrag til ordningen. Herhjemme er problemet stort set afgrænset til arbejdsløshedsforsikringen og arbejdsmarkedspensionsordningerne, mens det i de mange lande med et såkaldt bidragsfinansieret velfærdssystem er et mere omfattende problem. Hvis man ikke har betalt, har man ikke ret til en ydelse, og er derfor i de fleste lande henvist til ydelser – som fx. kontanthjælp her i landet – der er relativt lave. Denne tvedeling eller segmentering i befolkningens tilknytning til arbejdsmarkedet er en af mange grunde til, at man ikke uden videre kan argumentere for, at når samfundet bliver rigere, kan man overlade det til folk individuelt at sørge for deres egen sikkerhed ved hjælp af mere eller mindre private sikringsordninger.

3. Den seneste udvikling

Hovedkonklusionen, når man ser på de senere års reformer i en række europæiske lande, er

ifølge projektet på Socialforskningsinstituttet om finansiering af overførselsindkomster i otte europæiske lande, at der indtil nu ikke er sket de store ændringer – samt af nogle af de største ændringer først får virkning om en del år, fordi det drejer sig om ændringer af alderspensionssystemet. Det er fx tilfældet i Sverige og Tyskland. Dermed er hovedkonklusionen også, at de ændringer der er sket – og det er for så vidt mange – er udtryk for en løbende tilpasning af overførselsindkomstsystemerne til den aktuelle situation, mens de ikke kan tages som udtryk for, at man er ved at skifte velfærdsstatskoncept. Om det ender med at være resultatet vil man sandsynligvis først kunne afgøre om 10-15 år.

På det overordnede plan kan der dog spores tendenser i den socialpolitiske debat, der kan gå hen og få betydning for den fremtidige udvikling af velfærdsstaten. Af indlæggene fra tre af landene – Sverige, Finland og Tyskland – fremgår det, at spørgsmålet om statens rolle i et fremtidigt overførselsindkomstsystem er på dagsordenen. I Sverige er holdningen hos flere af de nuværende regeringspartier og i visse dele af Socialdemokratiet »mindre stat mere marked« på det socialpolitiske område. En idé er, at staten skal sørge for den grundlæggende sociale sikkerhed (basic social security), dvs. et system med lave, muligvis behovsprøvede ydelser – mens det mere eller mindre overlades til den enkelte selv at sikre sig i tilfælde af indkomstbortfald med ydelser, der udmåles på baggrund af tidligere indkomst. Argumentet er, at staten ikke længere har råd til at finansiere det nuværende system, og at den almindelige velstandsstigning har sat folk i stand til selv at sørge for – og ikke mindre vigtigt – selv at vælge deres velfærdsmix.

I Finland, hvor den økonomiske situation med det finske indlægs egne ord er, at »*the Finnish economy has plunged into a state of near bankruptcy*« understreges i regeringsprogram-

met det vigtige i at bevare den grundlæggende sociale sikkerhed – mens regeringens mål om at balancere budgettet kan betyde, at der ikke er råd til meget mere. I det tyske indlæg forudses det, at hvis den demografiske udvikling ikke ændres, og hvis arbejdsløsheden vedbliver med at være høj, så skal der skæres ned i det eksisterende system – og det tilføjes så i overensstemmelse med ideen om grundlæggende social sikkerhed, at en eventuel nedskæring må ske med behørig hensyntagen til, at man *»always (keeps) in mind, that a minimum of subsistence must be guaranteed for all people«*.

Der er finansieringsproblemer i alle lande forstået på den måde, at der enten er underskud på det offentlige budget og/eller underskud på budgettet for de sociale overførselsindkomstsystemer, der jo i en del lande ikke direkte er en del af det offentlige budget. I den praktiske-politiske håndtering af velfærdsstaten spiller dette en stor rolle. Selv om der i dele af litteraturen om velfærdsstatens krise kan være en tendens til at nedtone eller glemme finansieringsproblemerne, fremgår det helt tydeligt af indlæggene, at de gennemførte reformer og ændringer stort set alle er blevet begrundet med finansieringsproblemer. Det kan være med til at forklare, at ændringerne ikke er store og principielle. Indtrykket er, at man politisk egentlig er godt tilfreds med systemet – man har bare for nærværende kun råd til en lidt mere skrabet udgave. Den eneste undtagelse fra denne hovedstrøm er tilsyneladende Storbritannien, hvor det af indlægget fremgår, at man fra regeringens side ønsker at bryde med det kendte velfærds-system – eller med socialministerens ord på den konservative partikonference i 1992, at *»close down the something-for-nothing society«*.

Finansieringsproblemerne løses gennemgående ved at *»skære«* i systemet – ikke ved at øge indtægterne til systemet. Der findes dog

enkelte undtagelser fra dette. Mest markant i Sverige og i Frankrig. I Sverige – hvor bidragene til systemet primært betales af arbejdsgiverne – er der med virkning fra 1993 indført et lønmodtagerbidrag på 0,95 pct. til sygeforsikringen. I Frankrig indførte man i 1991 et socialsikringsbidrag på 1,1 pct. Det er senere med virkning fra juli 1993 forhøjet til 2,4 pct. Bidraget – der har karakter af en bruttoskat – betales af al indkomst, hvilket er i modsætning til de obligatoriske bidrag til overførselsindkomstsystemet, der kun opkræves af lønindkomst.

En af de mest udbredte måder at spare på er at undlade at indeksere ydelserne eller ved at lade stigningen være mindre end prisstigningerne. I Finland har der fx ikke været nogen indeksering af overførselsindkomsterne siden 1991. I Tyskland har man låst den ydelse, der på dansk ville svare til kontanthjælp, fast frem til 1996.

Ellers viser nedskæringerne i systemerne sig i form af ændrede tildelings- og udmålingskriterier på de forskellige overførselsindkomstområder. I Sverige har man ændret på tildelingskriterierne for førtidspension. Man kan nu ikke længere få førtidspension alene af arbejdsmarkedsmæssige grunde. I Holland har man ændret på arbejdsløshedsforsikringen således, at man nu skal have haft beskæftigelse i 26 uger indenfor de sidste 39 uger istedet for de sidste 52 uger for at være berettiget til dagpenge. I Frankrig har man udvidet den periode, man skal have været tilknyttet pensionssystemet for at få den højeste pension fra 37,5 år til 40 år.

De fleste ændringer har drejet sig om udmålingskriterierne. I Sverige har man sænket kompensationsgraden for flere ydelser – fx arbejdsløsheds- og sygedagpenge – fra 90 pct. til 80 pct. af tidligere indkomst, og på arbejdsløshedsdagpengeområdet har man indført en karenperiode på 5 dage. På pensions-

området har man sænket det basisbeløb, der bruges ved udregningen af pensionen med 2 procentpoint. Tilsvarende har man i Norge sænket kompensationsgraden på sygedagpengeområdet fra 100 pct. til 90 pct. af tidligere indkomst. I Finland har man reduceret den indkomstafhængige del af pensionerne med 3 procentpoint. I Tyskland har man nedsat arbejdsløshedsdagpengene for personer uden børn med 3 procentpoint og for personer med børn med 1 procentpoint. Desuden har man begrænset modtagelsesperioden for den særlige arbejdsløshedshjælp for de personer, der ikke tidligere har haft ret til arbejdsløshedsdagpenge. Perioden er nu på et år, hvor den førhen var ubegrænset. I Holland har man gjort alderspensionen delvist afhængig af husstandsindkomst. Pensionen tildeles nu med et basisbeløb på 70 pct. af pensionen og med et supplerende beløb på 30 pct. af pensionen, der er afhængig af evt. indkomst hos pensionistens ægtefælle. Det er planen senere at ændre 70-30 fordelingen til en 50-50 fordeling. I Frankrig har man nedsat kompensationsgraden for arbejdsløshedsunderstøttelsen og indført karenstage. På pensionsområdet har man ændret beregningen af pensionen således, at den nu beregnes på basis af en gennemsnitsløn fra de 25 bedste indkomstår i stedet for på basis af en gennemsnitsløn fra de 10 bedste indkomstår – hvilket generelt vil give en lavere pension. I Storbritannien har man løbende lagt mere vægt på behovsprøving ved tildeling af ydelser, og samtidig har man løbende gennemført regelændringer der tilskynder de bedre stillede til at forlade det obligatoriske system og oprette individuelle sikringordninger.

Spiller legitimitetskrisen og den opdeling eller segmentering af befolkningen i et primært og et sekundært segment, som er omtalt i den korte gennemgang af litteraturen om velfærdsstatens krise, overhovedet nogen rolle i indlæggene fra de forskellige lande?

Spørgsmålet om opbakningen bag velfærdsstaten og dermed velfærdsstatens legitimitet har betydning i en række lande, der i den forbindelse kan deles i to grupper.

Af indlæggene fra Sverige, Finland og Frankrig fremgår det på forskellig måde, at holdningen i debatten gennemgående er, at der trods problemerne er al mulig grund til at bevare velfærdsstaten. Fra Sverige peges på to undersøgelser, der begge viser stor opbakning bag et ønske om at løse finansieringsproblemerne ved at hæve skatterne i stedet for at sænke ydelsesniveauet. Mere end 2/3 foretrak at hæve skatterne. I det finske indlæg peges, der på den ene side på, at den politiske konsensus, der hidtil har været omkring udviklingen af velfærdsstaten, er blevet mindre, men på den anden side fremhæves det, at der i den finske befolkning gennemgående er støtte til at den offentlige sektor også fremover skal spille en fremtrædende rolle i løsningen af de sociale opgaver. I det franske indlæg konstateres det, at der er stor opbakning bag velfærdsstaten i alle de vigtige politiske partier.

Indlæggene fra Holland og Storbritannien er på dette punkt anderledes. Her nævnes det flere gange, at en af årsagerne til ændringer i systemerne har været et ønske fra politisk side om at forebygge svindel – idet der i begge lande findes antagelser om, at der finder svindel og misbrug sted i et omfang, så der er behov for indgreb. I Storbritannien findes en særlig variant, idet regeringen her har sammenkædet stigende omkostninger til ydelser til enlige forsørgere med en påstand om et fald i familieværdierne, der bl.a. skyldes, at forældrene til nutidens unge ikke har lært dem nok om individuel ansvarlighed.

Spørgsmålet om segmenteringstendenserne tages meget forståeligt op i det tyske indlæg. Det tyske system bygger mere end noget andet på social sikring gennem fuldtids løn-

arbejde. Tildelingen af ydelser i tilfælde af sygdom, arbejdsløshed eller alderdom afhænger af, at man enten er i fuldtidsbeskæftigelse, eller – for sygdom og alderdom – at man er gift med en person, der er eller har været i fuldtidsbeskæftigelse. I indlægget gøres der opmærksom på, at det er stadig færre personer, der opfylder disse betingelser dels pga. arbejdsløsheden dels pga. skilsmisse. Det forudsiges derfor, at man i fremtiden vil komme i en situation, hvor en stadig større del af befolkningen vil have »ufuldstændige« krav overfor systemet. Det betyder, at en stadig større del af befolkningen ikke vil have krav på ydelser, der forhindrer dem i at blive udsat for en fattigdomsrisiko i forbindelse med fx sygdom, arbejdsløshed eller alderdom.

4. Er der en krise ?

Er velfærdsstatens krise *fup* eller fakta ? Og er det virkelig sådan, at fra velfærdsstaten er der ingen returbillet ?

Svaret på det første spørgsmål kommer i høj grad an på, hvad man mener med velfærdsstatens krise – og som det gerne skulle være fremgået af den korte gennemgang af litteratur om emnet, menes der meget forskelligt. Men det er karakteristisk, at flere af dem, der har beskæftiget sig med velfærdsstatens krise enten ikke selv mener, at der er en krise, eller i det mindste stiller spørgsmålstegn ved det. I Kaufmann (op.cit. p.54) hedder det således »*If there is any crisis in modern society...its core is not the welfare sector*« og i Ferge & Kolberg (op.cit. p.7) står der »*No doubt, there is currently a widespread view according to which welfare states breed helplessness and immorality....Most authors in this volume held an opposite view*«. Men der findes også dem der faktisk mener, at fundamentale ændringer er nødvendige jf. Sandmo (op.cit p.38), hvor der står »*Resultatet av samspillet mellom empiriske observasjoner og teoretisk utvikling er at dagens økonomer ser verden i et*

annet perspektiv enn de som var aktive de første par tiår av etterkrigstiden. En fast tro på sentralplanlegging og sosial ingeniørkunst med sterke inslag av paternalisme har veket grunnen for en ny vektlegging av konsument-suverenitet, effektiviteten av frikonkurranse-markeder og private incitamenters rolle som begrensninger på økonomisk politik«.

Det er i dette spændingsfelt, at debatten om velfærdsstaten vil foregå også i den kommende tid. Gennemgangen af de faktiske ændringer i overførselsindkomssystemerne i de lande, der indgår i Socialforskningsinstituttets undersøgelse, tyder ikke umiddelbart på, at velfærdsstaten er i krise forstået på den måde, at man fra politisk hold har følt sig nødsaget til at gennemføre meget fundamentale ændringer af systemerne.

Det andet spørgsmål – om der findes eller ikke findes en returbillet fra velfærdsstaten – er vanskeligt at besvare på nuværende tidspunkt. Rent historisk findes der ingen eksempler på forsøgessystemer, der har varet evigt – og det kan derfor overvejes, om man med den nuværende grundstruktur i velfærdsstaten har fundet det evigtgyldige system. Endelig kan man pege på, at grundholdningen i det britiske indlæg i Socialforskningsinstituttets undersøgelse er, at det tilsyneladende er muligt at udstede en billet, der måske ikke er en fuldgyldig returbillet, men som i hvert fald er gyldig en del af vejen tilbage.

Der skal afslutningsvis peges på en tendens der i forhold til situationen i dag i Danmark (og også i de øvrige skandinaviske lande) på sigt kan føre til en ændring i det såkaldte velfærdsmix. Det drejer sig om tendensen til, at der langsomt men sikkert udvikles et mere fragmenteret velfærdssystem. Her i landet kan som eksempler nævnes gennemførelsen af arbejdsmarkedspensioner for alle og introduktionen af fuld løn under sygdom som en del af det seneste overenskomstresultat. I såvel

Sverige som Finland findes tilsvarende tendenser – og man kan derfor måske udvide en bemærkning i det finske indlæg i Socialforskningsinstituttets undersøgelse om, at »finsk velfærd er på vej mod det kontinentale velfærdsmix« til, at skandinavisk velfærd er på vej mod det kontinentale velfærdsmix.

Litteratur

- Andersen, B.R. (1984): Kan vi bevare velfærdsstaten ? AKF, København.
- Atkinson, A.B. & Mogensen, G.V (ed) (1993): Welfare and work incentives. Clarendon Press. Oxford.
- Atkinson, A.B. (1992): Social Policy, Economic Organization and the Search for a Third Way, i Ferge, Z. & Kolberg, J.E. (ed) »Social Policy in a Changing Europe. Campus/Westview. Frankfurt a.M.
- Briggs, A. (1967): The Welfare State in Historical Perspectiv. Archices Europeennes de Sociologie 2.
- Esping-Andersen, G. (1990): The Three Worlds of Welfare Capitalism.
- Ferge, Z. & Kolberg, J.E. (1992): Introduction – Social Policy in a Changing Europe. Campus/Westview. Frankfurt a.M.
- Kaufmann, F-X. (1985): Major Problems and Dimensions of the Welfare State, i Eisenstadt, S.N. & Ahimeir, O. (ed) »The Welfare State and its Aftermath«. Croom Helm. London & Sydney.
- Klein, R. & O'Higgins, M. (ed) (1985): The Future of Welfare. Basil Blackwell. Oxford.
- Lindbeck, A. (1988): Velfærdsstaten – drivkrafter, insatser, problem. Ekonomisk Debatt 16 nr. 4.
- Sandmo, A. (1992): Økonomene og velfærdsstaten, i Sandmo, A. & Hagen, K.P. (red) »Offentlig Politikk og Private Incitementer«. Tano. Bergen.
- Øyen, E. (1986): Identifying the Future of the Welfare State, i Øyen, E. (ed) »Comparing Welfare States and Their Futures«. Gower. Aldershot.